

Колективно мриво и ошор креативног духа

*Мухарем Дурић разговара
с драмским писцем
Миодрагом Ђукићем*

Стефандан. Ледено јутро у Београду. Радијатори млаки... мирис кафе “*jacobs*” греје собу у којој је компјутер. Праменови сећања на чудесни свет у драмама Миодрага Ђукића. *Светио-ник, Млин, Чудан сириц, Фараон и лав, Криичњак, Башиник, Пајагај, Лабудово језеро...*

Али, Миодраг Ђукић није лик из романа или драме, он није измишљен, он је личност међу савременицима, стваран, пун животног сока пуног драмских заплета, осветљен и виђен онако како га и други виде, новинари, драмски писци, политичари и целокупна јавност.

Знам да он има шта да каже о уметности, о животу, политици, религији, музици... Али, ваља поставити питања.

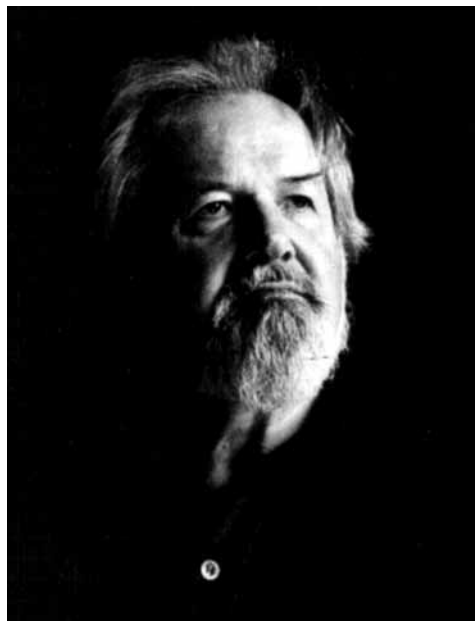
Дати шлагворт, како се каже у театру.

Однекуд знам да Ђукић чека питања. Уверен сам да ће на свако да одговори, без остатка. Свестан сам његове сталожености, али и оштрине.

Знам колико га цене, али и колико покушавају да га прећуте, не могући да га ућуткају. Знам шта је написао и да пише...не знам шта. Можда одатле и почети?

М. Д: *Шта пише?*

М. Ђ: У Београду су у оптицају термини чије значење никад нисам успео у потпуности да апсолвирам. На пример, један од њих је “културна чаршија”.

Миодраг Ђукић

Ако је та синтагма знак којим се обележава онај туњави и муљави део менталитета српског народа, онда ми на неки начин постаје јаснији утицај те групе менталних и моралних дегенерика који свуда око себе сеју декаденцију, са циљем да остали баштине мутну слику времена са обрнутом перспективом која чини да посматрачи буду посматрани из сваког угла датог призора, као непорецивог канона прокламованих вредности. Они се, дакле, као хладна и влажна клима северних мочвара увлаче у нас и ометају сваку иницијативу која није у њиховом интересу. Иако су створили кланове и посели институције, политичке партије и тајне организације, то нису неки образовани људи, високи интелектуалци, већ недаровите и безначајне појаве које своје недело проглашавају за дело, и уз обилату подршку некомплетних и њима наклоњених институција и немушних медија дају фундаментални допринос општем распаду већ освојених система вредности које важе у свим цивилизованим друштвима. Због тога смо склони да их видимо као изрод и да о самом народу, њиховој генези, стичемо лоше мишљење, пре свега о његовом моралу и способностима. На пример: ако се возимо смрдљивим аутобосима Градског саобраћајног предузећа, онда мислимо како цео наш народ смрди, да се не купа и да је примитиван, што, разуме се, није тачно. Али, такву депресивну слику о нама све чешће понесу странци који нас посећују. Разуме се да ни писци нису отпорни на тај притисак, због чега и сами доживљавају себе и своје дело као нешто маргинално, безначајно и спорадично, управо онако како је скрајнут друштвени положај писца у Србији.

Гледајући кроз обрнути фокус наше ауторске камере често успевамо да забележимо свет наглавачке, његове тамне валере и деформисане односе међу јунацима те геме коју после и сами доживљавамо са извесним стидом и лаким кајањем јер нисмо успели да насликамо ведру страну живота која би више одговарала властодршцима, од којих сви, без изузетка, судећи по њиховим предрасудама, припадају чаршији. Зато се и не боримо, или се врло млако залажемо против официјелне дискриминације наших дела. Ја, лично, не знам у ствари, шта је ту истина: оно што се њима не допада или оно како ја видим истину. То је сфера мог истраживања и покушаја да дубоком визијом, флексибилним уметничким средствима и личном инспирацијом донесем ову општу збуњеност која је немилосрдно захватила свачији живот. Моје комедије су тужне а трагедије смешне, баш као што је то често у реалном искуству. Пишем већ написане и још ненаписане комаде пропуштајући их кроз филтер сопствене незрелости која ме је сустигла у позним годинама. Парадокс је свака логика, а логичност парадоксална па моји јунаци изгедају као лудаци, иако су сасвим конзистентни и у потпуности кореспондирају са својим, односно мојим временом. Проистичу из својих карактера као што су њихова бића резултат међусобних напетости и сукоба и укрштања њихових искустава са мојим, личним.

Па ипак, упркос свему што сам написао, не мислим о себи да нисам нормалан.

Управо пишем драму *Стиријиниз код Цакера*, комад који је одигран пре четрдесет година у Академском позоришту “Бранко Крсмановић”. Режирао га је један драг и веома талентован

прерано преминуо редитељ Стеван Штукеља, кога смо ми звали “Јуда”. Не знам одакле му је тај надимак. Можда због нетипичне љубазности са којом се обраћао свима нама.

О, колико се тај комад онда, разликује од себе – сада! Ваљда онолико колико се моја дотадашња животна искуства разликују од досадашњих. То је разлика као између Хармагедона и Јелесејских поља; иако је све исто, све је потпуно различито и другачије. Сачувај, Боже!

Баш сам се уморио.

М. Д: *Шта мисли о пољитици и пољичарима?*

М. Ђ: Изгледа, као што рече Аристотел, да је политика иманетна свим људима; само што није свима допуштено да се њом баве, додао бих. То се поготову односи на савремену Србију. Много је ту моралних препрека и ограда које нас спречавају да уђемо у свет који се у пракси граничи са криминалом. Често та граница није оштра већ је зарад ефикасности мало замућена, тако да се она лако прелази и онда нам није могуће да у свести оделимо криминалца од политичара, да видимо да ли су они заиста корисни или штетни за државу. Оно што је потпуно јасно јесте слика опљачканог друштва и осиромашеног народа с једне стране, а с друге утисак надобудности и ароганције који о себи стварају људи на положају. Иако чешће потичу из народа они се ни по чему не могу са њим упоређивати, јер немају ни један егзистенцијални проблем који је сиротиња у борби за опстанак принуђена да свакодневно решава. Наша господа властодршци се разликују чак и од стране госпде, јер сматрају да им је живот дат за уживање а не за било

какав легитимни рад. Зато се и стиче утисак да је реч о далтонистима који неодговорно мешају боје у области допуштеног и недопуштеног. У Србији су створили систем који обезбеђује сваки облик официјелног криминала, и закони им у том смислу служе једино за политичка разрачунавања и заштиту опљачканих добара.

Али криминал је овде само једна од негативних карактеристика политичког естаблишмента у Србији. Главни узрок негативне конституције власти ја видим у потпуном изопачавању демократских принципа, пошто је код нас вишепартијски политички систем употребљен као подлога олигархијском облику владавине, у којој неколицина партијских лидера својевољно конституише институције власти, па самим тим и има потпуну контролу над њиховим функционисањем. Никоту у пракси не заступа прокламоване народне интересе већ сви заједно, позиција и опозиција, чине спрегу која спроводи вољу или самовољу појединих лидера чије су странке по протекционистичком методу освојиле парламент. Систем је до те мере корумпиран да се у ствари народу не пружа никаква могућност избора. Па и поред тога, у предизборној кампањи се не бирају средства дисквалификације потенцијалног противника. Од застрашивања и упућених претњи бирачима до средњевековних клетви и моралног блаћења алтернативе. И ако сви они имају јасно одређене политичке програме – у пракси не иду даље од остваривања личних интереса. Кад би међународна заједница дозволила роббијашима у Србији да направе политичку партију и када би им пружила логистичку и финансијску подршку на изборима, они би сигурно ушли у све

институције власти и понашали би се опортунистички као и остали.

Апсурд и зло власти су код нас толико порасли да се поставља питање јесмо ли ми, као народ, уопште заслужили државу и имамо ли право да својом корупцијом терорисемо читав цивилизован свет, понајвише сами себе. Није ми јасно зашто наши политичари мисле да им је све могуће а да им у пракси измиче решење било ког друштвеног или државног проблема. Свака ванредна ситуација их одмах демантује као самопрокламоване душебрижнике и заштитинике људских права и вредности. Иако заиста имам веома лоше мишљење о српској политици и њеним политичарима, уверен сам да не постоји толико рђава оцена која би оценила зло које ова булумента чини сопственом народу.

М. Д: *Шта мисли о књижевности, посебно драмској?*

М. Ђ: Свака област софистициране делатности је у рукама разних кланова и лобија који ту остварују своје личне интересе. У нашој земљи више не постоји организована издавачка делатност. Скоро све књижаре су позатваране и књиге, чак и оне за децу, можете да купите једино на уличним тезгама које се због честог невремена покривају прљавим најлоном. Да ли зато што више нико не чита, или нико не чита зато што више нема вредних књига, тек критеријуми су до те мере погубљени да више нико у земљи не објављује страну или домаћу класику, па се не зна ни шта је заиста вредно у нашој савременој литератури која нас са свих страна заплускује медиокритетским књигама малих издавача који су у својим програмским опредељењима руковођени једино профитом. Тако

је у једном часу најважније духовно питање Србије било: је ли Марија Магдалена била супруга Исуса Христа и је ли му њен пород продужио лозу која је пророчки од Бога била задужена да влада Европом. Такав кич представља узор српским издавачима.

У периоду док сам био вршилац дужности генералног директора издавачког предузећа “Просвета” трпео сам највећи притисак од књижара да штампамо оно што најбоље иде на тржишту. Тај прагматизам је принцип наше пропасти, и ако се држава ту не умеша наша књижевна култура ће дефинитивно бити доведена у питање.

Али, која држава и ко у њено име?

Зар они интелектуални одрпанци који разврстани по клановима додељују награде и висока признања за дела “непролазне вредности” својим припадницима или симпатизерима одређених партија на власти. Данас се не поставља само питање ко је против Слободана Милошевића, већ и ко је за Бориса Тадића и ако у овој моралној мочвари, која се зове српска власт, има и оних који су и за једног и за другог. Додуше, и раније су црногорске племенске борбе уништавале Србију, чиме је код нас политика схваћена више као вештина говора него као рад, а ко ће њих надговорити, то је неизвесно. Међу њима, монтањеросима, мислим.

Савременом драмском књижевношћу се код нас бави једино Удружење драмских писаца Србије. Има спорадичних покушаја, појединих позоришних институција да дају свој скроман допринос овом најзначајнијем издавачком подухвату који се зове “Савремена српска драма”. У њој је до сад објављено преко две стотине драмских дела савремених српских писаца,

са поговорима релевантних драмских теоретичара и театролога. То је стилски хетерогена и тематски различита збирка драма о овом времену и збивањима код нас и верујем да тако монументалан мозаик драмског стваралаштва једне епохе не постоји у ранијој културној историји Европе и света. Поставља се питање откуда у једној неразвијеној позоришној средини овакав талас драмске поезије. Одговор на то питање вероватно проистиче из чињенице да колективно мртвило није успело да захвати индивидуални креативни дух који се распламсао као отпор системском и систематском гушењу наших националних вредности и личних инспирација. Зато је едисија Савремена српска драма жива и систематично подржавана – за разлику од нехотичних мртворођенчади других литерарних врста у нас. Главни уредник ове едисије је Леон Ковке, Момчило Ковачевић по имену и презимену.

У истој тој функцији је и наш периодични часопис Драма” чији је главни уредник Миладин Шеварлић. То је један жив часопис који се радо и радознало чита из броја у број. Он излази четири пута годишње и није материјално подржаван ни од једне државне институције. Други књижевни часописи се полако и немилосрдно гасе. Највећу подршку и помоћ нашој издавачкој продукцији пружа нам наш извршни уредник, несребични и племенити правник и судија, господин Недељко Бодирога.

Ми у Удружењу драмских писаца Србије развили смо још један облик презентовања наше савремене драме. То је “Корак ка позоришту”, концертно извођење драма на којем професионални глумци пред публиком уметнички читају дела присутних писаца.

Та извођења су веома жива, динамична и узбудљива. Публика ужива у њима, поготову што су представе ослобођене мизансцена, декора, светлосних и звучних ефеката. Сва збивања се одвијају у оквиру класичног троугла: дело, глумац, публика, на сцени камерног театра “Модерна гаража”, чији је власник наш уважени колега Братислав Петковић. Поред редовних промоција наших издања у просторијама Удружења књижевника Србије, отворили смо и веома посећену веб страницу на интернету и тиме омогућили увид у стваралаштво савремених домаћих писаца – практично целом свету.

Вишепартијски систем у Србији је довео партократију која је разорила не само народну привреду и економију већ и институције националне културе. Зашто, на пример, управе националних театара не би постављали глумци, писци, па и публика, у одређеној мери и у зависности од тога шта је њихов интелектуални интерес? Јер национална позоришта не би требало да буду антинационална по свом програму рада и репертоару. А она то, недвосмислено, јесу.

М. Д: *Коме служи писац?*

М.Ђ: Писац пре свега служи Богу, он је његова продужена рука, он покушава да својим делом прикаже његов свет из различитих углова, да буде јаснији и богатији у људском уму, да човек не доживи себе пасивно, као дрво, природу, пејзаж, већ као активног чиниоца и ствараоца који тај свет може и треба да мења и усавршава.

Он служи и као опомињач (“Ел Надхир” – једно од деведесет девет Алахових имена у Курану) да се божји дар људском злоупотребом не распе и претвори у Антихриста, да не дође до

коначне борбе између добра и зла, до Хармагедона, општег потопа и пропасти света. Слушајте само шта каже велики Достојевски, тај невероватан словенски мудрац и психоаналитичар: “Ако Бога нема, онда је допуштено свако зло”. Шта мислите о томе шта је допуштено, а шта није и може ли мржња да замени љубав, несрећа срећу, материјална беда – спокој, смрт – живот? Ко то може боље да објасни од самог писца, писца Библије, Талмуда, Курана, писца античке драме и филозофије, романа, поезије, савремене драме. Постоји ли таква демонска машта која може да замисли човека без језика, писма, без акумулираног знања и интелектуалног искуства у генијима, делима, библиотекама?

То, разуме се, није могуће. У писца и његово дело се верује као у Бога и његово дело. Иначе би све, читав живот и све што постоји била чиста ефемерност, пролазна илузија: Ништа не би постојало.

Писац који служи режиму, власти, политици, није писац. Он је државни чиновник који ради за плату. Код њега нема дисонантних тонова, неслагања, он не пати и не страда од важећег поретка, он мрзи све што је ново и креативно, па самим тим и официјелно неприхваћено.

У литератури он највише може постати њен јунак, никако аутор. Он је често и трагична и комична личност, достојан презрења и потсмеха, о чему је најбоље писао Булгаков.

Али писац није анђео, иако је од њега ближи Богу. Зато што је непредвидив, зато што и њему отвара нови увид у сопствено дело, зато што му представља свет неупоредиво богатим и разноврснијим него што га је он у свом стваралачком прегнућу могао

замислити. Зато што он довршава Богјје дело богатећи га новим садржајима и светоназорима и зато што је доказ моћи саме немоћи.

М. Д: *Има ли писац свој сѿан, одело, сѿио?*

М. Ђ: Пошто је писац, иако духовна сила, само човек, њему је потребно све што и осталим људима. Стан, да живи у њему, одело да може да изађе међу људе, сто да има на чему да руча, новац, да има шта да руча. И пише...

Али, често писцу штошта недостаје. Понекад је то стан, па живи као клошар бескућник, обучен у прње на хладноћи, грејући су у свом драгоценом и неповљивом уму. Чешће му недостаје храна да може физички да опстане. Новац готово увек. Јер он има потребу за чизмама од седам миља, да има руке тако дугачке да њима може да обујми цео свет. Срце му крвари за сасвим обичном женом којој, неокупан и непристојно обучен, не може да се приближи и која не тражи писца већ човека сличног њој. Пристојног и празњикавог. Он, додуше, може да буде пристојан, али празњикав никада.

Интересантан је писац који стекне основне материјалне услове за нормалан, грађански живот. Он тада или ништа не дира у свом стану бојећи се да не поремети ред ствари изнад његовог поимања, или све прилагоди управо свом укусу. Тада, чистећи свој ум од хаоса, ствара неред свуд око себе. На крају, као што туђи ред гута нашу индивидуалност, тако и наш неред разара наше присуство у нечему чему не припадамо. Само онај писац који успе да не обраћа пажњу на непосредну околину у којој живи, може несметано да ствара у њој. И док он на свом столу ствара светове, дотле не помера ни

мастионицу, ни папир за писање или компјутер који му углавном замењује стару писаћу машину. Све остаје као заковано и заувек. Ако му то, ипак, неко други помери, макар и за милиметар, онда се тих и повучен човек претвара у разјарену звер која реагује потпуно ирационално.

Да!

Писац може бити чврсто везан за поредак ствари, али то је углавном само због тога што те ствари никад није прихватио као део себе и што се боји да би га нови поредак увео у нови, нежељени лавиринт.

М. Д: *Шта је демонско у људима?*

М. Ђ: Бог је испунио свет стварима и бићима, али је свуда око њих оставио празан простор. Тај простор углавном служи за кретање и комуникацију. Свуда има могућности за опредељење које ми бирамо као сопствени правац. Горе или доле, лево или десно, или негде између.

Е, та могућност опредељивања је по својој природи демонска. То да можемо да живимо, а не морамо. Зашто једноставно не закорачимо преко терасе са петог спрата и уђемо у подручје смрти чија нас тајна копка више од самог живота? Зашто у то подручје не уведемо било кога другог? Што не узмемо оно шта нам се свиђа а не припада нам. Лепу жену на улици, физички слабију од нас, дијамантску круну из излога златаре, нечији новац. Што се опредељујемо за допуштено и добро кад можемо за забрањено и зло?

Ова питања се у ствари не тичу слободe нашег избора. То су наметнута питања, наша лака шизофренија, и што се више бавимо тим разорним унутарњим диктатом, то смо више ментално угрожени и прогоњени.

Можемо ли заиста нешто што нам сам живот забрањује? И је ли он јачи од нас, поготову што у крајњој инстанци зависи од наше воље? Што не испалимо шаржер муниције у гомилу непознатих људи кад смо љути на човечанство и кад нам се згади његово лицемерје? Зашто да људе волимо, кад је лакше да их презиремо и што да неког у кафани који мирно седи за столом, с леђа не ударимо пуном флашом вина, кад он то не очекује?

Демонско је дубоко похрањено у човековим генима и кад се оно као енергија реализује онда је то злочин који је преплавио људску историју. Стотине хиљада лешева француских гренадира по смрзлој Русији, километри ровова испуњених стреланим, жртве разапете на крстовима, жене у пламену, аутодафе шпанске инквизиције, истребљење северноамеричких Индијанаца, холокауст, геноциди, геноциди, геноциди...

И најзад, је ли злочин последица највећег Божјег дара човеку. Кад је Господ због прагреха избацио Адама и Еву, да за казну што су загризли у забрањено воће, наставе да живе у зноју лица својих, тешко радећи, већ тада је било јасно да ће се његова казна у пракси претворити у благослов, а његов дар, дарована слобода избора у највеће проклетство. Није дакле, суштина у питању шта смемо, него у одговору шта можемо. А можемо све то, иако ништа од свега тога нисмо смели да урадимо. Пошто узвишени Бог не трпи таква глупа питања, због чега на њих никад и не одговара, демон их воли. Ни једно питање он не оставља без одговора, зато што зна да је зло човеку иманентно. Ред се ствара у хаосу и обрнуто. Хаос у реду. Размислите шта је лакше. Поређати књиге систематично на полици или повадити их и

побацати на под измешане. Колико вам више треба времена и труда да их поново систематично поређате. Пустите у вашингтонску библиотеку коју су генерације научника вековима богатиле и уређивале, хорду хулигана и они ће за само један дан направити хаос, за чије ће поновно сређивање бити потребни нови векови и још више библиотекара. Уосталом и живот је лако одузети, али га је тешко створити.

Нема религије која се није бавила демонским у човеку и која демонско није приписивала једино њему. То је ваљда због тога што једино он има слободу избора. Зато сваки човек појединачно, и свако друштво колективно, треба да се бори против те амбиваленције у себи. Ту, међутим, настаје прави демонизам. Шта је заиста добро и како га препознати кад је и оно по природи амбивалентно? Је ли Божја свемоћ амбивалентна и је ли тај његов највећи поклон човеку, слобода избора, божји или демонски дар? Како да будемо слободни ако не можемо сами да се опредељујемо између релативног добра и апсолутног зла?

Није ли можда једино добро на сваки начин избећи опредељење, добровољно се одрећи и одбацити највећи божји дар? Али, не одбацујемо ли тако и Творца самога?

Ако је једини избор могућности демонизам, како тек стоји ствар са немогућношћу алтернативе, тамо где је нема као што је животу једина и непорецива алтернатива смрт. Је ли смрт по својој природи демонска или ангеоска и није ли управо због евангелистичке природе хришћанства у њему доктринарно укинута смрт и уместо ње произведена вечност, за добре у рају, или за лоше у паклу, све једно. Важно је да ње више нема (за хришћане). Нису ли

будусти на Далеком Истоку, Будину нирвану која би првобитно требало да значи потпуну угашеност, смрт без алтернативе, без могућности реинкарнације, преокренули у бисерни рај препун изобиља?

Најзад, није ли смех по дефиницији демонски; не смејемо ли се ми страдању неког другог због интрига, старцу, на пример, који је затекао своју младу жену у прељуби, похараном тврдици, невином пролазнику који се оклизнуо на улици и пао наневши себи тешке и болне озледе?

На крају, питање демонског нас уводи у сферу схоластике која се, између осталог, питала и колико анђела може да стане на врх једне игле. Тражио се прецизан нумерички одговор.

М. Д: Зашићо је Моцарти недостижан у музици а Шекспир у поезији?

М. Ђ: Па сад, не бих рекао баш да су недостижни. Недостижност је божанска категорија, мада би се, судећи по савршенству њихових дела, могло рећи да су ближи божанском појму него антрополошком. Па ипак, дела обојице, стављају човека у сав центар духовне конституције света, приказују такво изобиље могућности и лепоти дају ненадмашна својства. По много чему, њихова дела су узор и као што свете књиге дају прецизна упутства како да човек сопственим радом и напором стигне до Бога, тако и Шекспир и Моцарт својим делима дају наду човечанству, наду у обожење овде, на земљи, не, дакле, у есхатолошком простору, већ у реалном. И један и други су барокни писци, један књижевности, други музике, скоро ненадмашни песници и доказ људске способности да се у савршенству бесконачно успиње. Иако величанствени, охрабрили су чо-

вечанство у вери да његовој креативности нема граница и да је у ствари стваралаштво у свакој области људског духа пут ка недостижном савршенству. Каснији развој културе својим духовним изобиљем доказао је ову тезу. Није ли импресионизам у сликарству, експресионизам у филму, нису ли Вагнер и Стравински, Гогољ, Достојевски, Чехов, Гете, Дикенс, Бекет и Олби, нису ли многи други великани показали да европски барок није недостижни врх мудрости, уметности, филозофије и теоријске физике? Наравно да су Есхил, Софокле и Еурипид прелепи младунци човековог поетског стваралаштва, уосталом као и Мирон, Праксител и Фидија у вајарству, али на шта би личио људски дух да се код њих стало, да се стало код Библије, Талмуда и Курана, кад би се појавили Шекспир и Моцарт, Бах и Бетовен, Чајковски, Рахмањинов, да ли би се уопште икад појавио Верди и Шостакович и читава плејада аутора који су боже дело украсили ненадмашним прилозима.

У самој дефиницији ненадмашног крије се замка која је у ствари подстрек да се иде даље, да се истражује простор у границама бесконачног, јер једино је тај појам ненадмашан, ако се изузме вековни људски сан о достигнути недостижног.

М. Д: *Каква је слика у нашим лисџовима и часојисима?*

М. Ђ: За мене је то ретроградни терен, бруталан и примитиван. Слика света нашег, слика живота нашег у складу је са способношћу оних који је праве. Срећом, тако миноран свет у реалности не постоји. Ту нема оригиналности, свежине и нових идеја, нема чак ни довољно писмености, стила, но-

винари су изопачили слику веома сложеног света са блиставим вредностима које они нису у стању да примете. Та слика није еквивалент нашег реалног искуства, већ њихових ограничених способности да уоче сву сложеност и повезаност елемената наших интровертних и екстравертних компонената живота, сложеност друштвених односа, историјску условљеност збивања, преплетеност економских и психолошких закономерности, благослов или проклетство утицаја неприципијелних уплитања у природне социјалне токове и њихово катастрофално разарање. Као што не могу бранити моралност новинари малих могућности, тако исто они други траће свој таленат на пуки прагматизам и лични каријеризам; не постоји област људске делатности која је у тој мери атрофирала као новинарство данас. Њихово дело даје слику сасвим погрешну о нама, тако да, судећи по тој слици, Срби не заслужују да буду народ и да имају своју државу, једва да могу да буду људи, мада крајње неспособни за сардњу са другима и једва пристали да уживају благодети цивилизације.

М. Д: *Како види џајкуне?*

М. Ђ: Ех, мислим да то питање није за мене. Ако питате било кога другог рећи ће Вам да тајкуне види као велико друштвено зло. Ја мислим да је то ипак много сложеније питање. Пре свега, тајкуни су бивши удбаши, а можда још увек раде за тајну полицију, у сваком случају некадашњи комунисти, који видевијску скору пропаст своје идеологије и неминовност преласка на капиталистичке робно-новчане односе, одлучују да сами буду ти капиталисти, јер су номиналну власт морали да препусте надирућој алтернативи.

Та алтернатива, и сама производ корумпираних политичких односа у друштву, није била у стању да врати преостата народна добра већ је са тајкунима ушла у неки облик имплицитне коалиције, са намером и жељом да сада она настави са плчкањем осиромашеног народа, што је, разуме се, испало много мање од сума на тајкунским рачунима. Дакле, што су тајкуни богатији, то је сиромашнија земља, по закону Торичелијевих спојених судова. Данашњи властодршци као далеко инфериорнији од некадашњих комунистичких претходника, забадају своје рилице у истањен крвоток народа и сишу из све снаге оно што је преостало. Крајњи резултат се може замислити: грађански бунт, можда чак и рат, бекство богатих тајкуна из земље и крвав обрачун народа са политичарима који нису имали снаге да се тајкунима супроставе.

М. Д: *Прелећаче?*

М. Ђ: Они су јадници. Препаднути за сопствену егзистенцију и опстанак својих породица пристају на свако понижење само да остану на државним јаслама. Не постоји пониженија класа људи у овом друштву. Ако је њихова прва странка и могла бити њихов лични избор због неких политичких идеала, друга све то негира и они остају голи пред лицем јавности, као цар у причи о царевом новом оделу. Могу само да се обнажени шепуре у друштву, несвесни своје голотиње и губитка сваког грађанског и људског достојанства. Ту, наиме, нико не може да има право на своје мишљење, осећај бунта због очигледног кршења правде и свих других начела истине, не могу да заштите пријатеља или неке друге пострадале људе због неке очигледно не-

праведне властодржачке одлуке. Они су по правилу милији шефовима нових партија него стари чланови, јер су то људи без интегритета и части, спремни на све, само да још једном покажу своју политичку правоверност и да задрже симпатије својих важећих шефова.

То је најгори могући одбир у већ ионако опскурној ганстерско-политичкој подељености.

М. Д: *Шта је то власт?*

М. Ђ: Власт је у примитивним срединама увек погрешно схваћена. Од оних који је врше и од оних над којима се врши. Људска власт на земљи је неупоредиво јача од Божије, иако је црква у његово име владала вековима. Данас су маске спале, опште је познато да је свака власт од ђавола. Бог емитује једино љубав, али власт производи мржња и користољубље и љубав је по правилу жртва властодржачке ароганције, као у Шекспировом комаду *Ромео и Ђулијета* у Верони.

Најдоминантнија карактеристика сваке непорециве власти јесте насиље које често доводи до крвопролића, беде, сиромаштва и свакојаког страдања, до ужасних ратова, великих и малих. Запањујуће је како се психолошки профил властодршца временом мења, од лика анђеоског кога масе обожавају до лика демонског кога се људи боје. Свака власт, значи, има своју дијалектику, која је у пракси мења: од позитивног до негативног исходишта.

Некад је, у комунизму, власт била достојанственија, спокојнија, властодршци нису били тако изгубљени и уплашени да ће бити ухваћени са руком у туђем џепу. Тада је и лакше било владати, правила су се знала и поштовала, довољно је било да политичар прихвати идеологију и да не брине, јер је био

заштићен од симбола револуције, партијских институција, и наравно и пре свега ужасним страхом народа.

Данас људи имају развијенију свест о слободама и људским правима, неће ништа да раде пошто виде да нерадници живе добро, организују се у синдикате и властодршце држе у сталној напетости. У Србији је заостало мишљење да треба бити на власти, пре свега због оклапине, али сама власт више ни издалека није тако пожељна и привлачна као некад. Тада горди извршиоци комунистичких злодела, сада уплашени кокошари и јајаре, створили су неподношљиву апатију која прети да избије у жесток бунт на шта више него недвосмислено указују претходни митинзи. Неауторитативности и некомпетентности власти допринеле су институције које су напуштене, које нико не контролише и које за расуло у њима ником не одговарају. Верујем да, ако властодршци не би имали тако високе материјалне привилегије, ускоро би Србија морала кадровском кашиком да захвати по најдубљем друштвеном муљу јер пристојни људи одбијају да раде тај посао. Данас је очигледан општи одијум у Србији према власти и кадровско посрнуће је из дана у дан све очигледније.

М. Д: *Реч о корупцији?*

М. Ђ: У складу са кадровским олошем, корупција је његов легитимни облик владавине. Зато ми је и заричање Председника Републике да ће се обрачунати са корупцијом више израз немоћи и очајања него његових стварних намера и могућности јер је управо такав систем вредности и њега довео на то место.

Од униформисаних криминалаца који би требало да штите закон и бра-

не грађане од злоупотреба истог, до неефикасних судова, небезбедних школа, разорене индустрије, покварених лекара и професора, свуда је прошао разорни талас Цунамија и за собом оставио праву пустош. Не постоји сегмент државног и друштвеног живота који није захваћен вирусом корупције. Она је узела пандемијске размере до те мере да скоро нико више не живи по правилима здравља, већ у складу са свеprisутном болешћу, без намере да икад оздрави, већ са жељом да такво стање што дуже потраје. Мислим да толика корупција није израз природне покварености нашег народа, већ менталног хаоса који влада у главама властодржаца, коме је иманентна синтеза релативног и апсолутног, по којој је истовремено све могуће и ништа није могуће.

У земљи се остварење сваког права плаћа. Чак и парламент мора да поткупљује читаве посланичке клубове не би ли се омогућило изгласавање закона од кога буквално зависи егзистенција целе земље.

О овој теми би се дало још много говорити, али ја ћу рећи још само ово:

“Корупција је друго име за савремену демократску Србију.”

М. Д: *Каква је њолићика у њеајру и каква је рејерџоарска њолићика?*

М. Ђ: Свуда у свету театар је слободан, препуштен себи и ако је уметнички репрезентативан веома помаган од државе. Али нигде држава или партија на власти не поставља управе позоришта као што је то случај код нас. Ја мислим да то није из страха од неподобног репертоара, представа које сатирички критикују власт или је извргавају руглу, пошто демократске титуларе наших позоришних кућа уоп-

ште не занима врста репертоара, ни квалитет представа, већ по политичкој инерцији теже да успоставе контролу и доминацију над што ширим подручјем друштвеног деловања. То чак и не би било толико лоше да се у позоришној пракси код нас није појавио један, рекло би се, морбидни парадокс у припреми и извођењу представа. Сами позоришни управници, као некомпетентни људи, пре свега покушавају да угоде својим партијским шефовима, њиховом политичком укусу, јер не располажу уметничким и да саобразе деловање позоришта глобалистичкој тенденцији своје европске оријентације јер мисле да је тај правац друштвеног преображаја нужно антинационалистички, антисрпски. Није, дакле, једино важно да сâм позоришни комад нема националистичку тенденцију, већ је, пре свега, битна политичка оријентација аутора. Ако, дакле, писац не припада ни једном клану, а то су обично они припадници грађанског бунта који су дували у пиштаљке и кашикама лупали у шерпе и лонце, онда је он не само непожељан него и забрањен писац. Таквом једном сегрегационистичком политиком квалитет извођених дела се срзао до те мере да је српско позориште изгубило своју српску публику. Ако ти исти љубитељи позоришта, у којима се на српском језику глуме страни лоши комади, желе да се сретну са инспирисаним и изванредним делима српске драмске књижевности онда морају да отворе странице “Савремене српске драме” – едиције Удружења драмских писаца Србије јер се са тим делима не могу срести у нашим домаћим театрима.

У нашој театарској стварности постоји још једна изванредно ружна

пракса. Одређени кланови су прерасли у праву мафију, чак и у породичну мануфактуру кроз које се пере огроман државни новац, наводно уложен у културу. Тако се дешава да поједини партијски љубимци, глумци и редитељи, који се зврндаче по политичким трибинама на предизборним активностима, сами пишу своје бесловесне комаде, изводе их у породичном или кругу својих страначких пријатеља и то на репрезентативним и великим сценама народних позоришта и међусобно деле новац који припада институцијама. Докле све иде тај круг корупције није утврђено, пошто су органи унутрашњих послова и правосуђа и сами потонули у корупционашке афере.

М. Д: *Каква је разлика између Београда и, рецимо, Лондона?*

М. Ђ: Колико ја знам, разлика је потпуна. Пре свега, Лондон изгледа као бисер који је сâм Господ са неба спустио на земљу, а Београд као да је изникао из блата Шумадије, урбанистички неутемељен, штрокав и неочишћен, са институцијама које више служе властима него грађанима, и продавницама у којима је све скупље него у Лондону. У Лондону је незамисливо да нека кафана, или паб, свеједно, из рецимо, седамнаестог века буде срушена, или да јој нека градска власт промени намену, а у Београду, под политичким геслом промена, затварају се традиционална места јавног окупљања, укидају кафане и ресторани, руше здања заштићена законом о заштити споменика културе, измештају јавни споменици вољом идиота који су на власти. Мене интересује да ли је уопште замисливо да се под било каквим околностима, на пример, промени место Трафалгар сквера, или амора на

Пикадилију, да се у Хајд парку гради нова градска четврт и да ли уопште постоји таква власт на небу или на земљи која би укидала и премештала националне симболе Велике Британије.

У Србији је власт свемоћна.

Не само да се бесправно подижу зграде, него се са истим правним основом људима руше куће, поједнци се беспоследишно усељавају у туђе станове а неки избацују из својих. Разлика између Београда и Лондона није само у урбанистичко-архитектонској раскоши и богатству капиталних објеката, тргова, скверова, улица и паркова, него пре свега у правној утемељености и заштићености људских права и права грађана да спокојно и радосно живе у својим градовима.

Другим речима, мислим да је разлика између Београда и Лондона неописива. Једина компонента која их у мени спаја јесте љубав према оба града, у којој, разуме се, превагу носи Београд.

М. Д: *Дис, Владислав Пејковић, ошсао је "Наше дане". Какви су наши дани?*

М. Ђ: Одговори на овква питања увек имају субјективну вредност, пошто "ми", објективно, не постојимо. Постоји само "ја". Иако ова тврдња личи на солипистичку тезу, чињеница је да се српско друштво одавно дели на "нас" и "њих".

Ми смо, дакле, они који не уживају благодети и привилегије оних на власти, па се сходно томе и наши дани разликују од њихових. Иако се данас у Србији живи можда боље него икад раније, ипак, у поређењу са другима, овде је живот лош. Постоје и материјални и психолошки докази за такву тврдњу. Многи људи су остали без посла па самим тим и без икаквог поуз-

дања у будућност, што доводи до бројних породичних трагедија, убистава и самоубистава. Ако се томе додају веома јаки стресови, међусобни обрачуни мафија и убиства на приватним поседима и јавним местима, превелика смртност и изванредно низак наталитет нације, онда је потпуно јасно да овде данас нико не може бити срећан, са изузетком неколико будала које су залутале у безбедан и удобан живот. У једном броју часописа "Драма" ми смо на првој страни објавили ову Дисову песму чиме смо хтели да извучемо паралелу као доказ да се практично ситуација у Србији никад не мења и да је у њој живот увек подједнако лош. Из мојих одговора на Ваша претходна питања није тешко закључити шта мислим о овом. Тешко српском народу све док је систем вредности тако удешен да њим увек управља група некомпетентних, неморалних и несувислих грабљиваца који сваку Србију претварају у џунглу у којој је борба за физички опстанак први принцип. О другим да и не говоримо.

М. Д: *Ко су заправо духовни лидери данас?*

М. Ђ: Не знам да ли они уопште и постоје. Знам за амбиције појединаца да буду владике и патријарси на духовном небу Србије које је увек знатно шире од клерикалног. Али, сви они, којима је историја указала част да поведу Србију духовно прочишћеним путевима компромитовали су такву прилику и замутили воду као у Андрићевој причи *Аска и вук*. Они су, ослањајући се на свој сан о националној величини, замењујући научну историју кафанском митологијом, планирали исто тако нереалну будућност и доводили народ у забуну и опасност. Ми-

слим да нигде више не постоји тако силна акумулација незнања као у Српској Академији наука, у којој су, међу академицима нашли уточиште чак и несвршени гимназијалци као и читава гомила других игнораната и медиокритета. Они нису схватили основне вредности српског народа: његов таленат и креативност, генетски урођену интелигенцију, дубоку емотивност, дар за елоквенцију и лапидарно изражавање, потребу за уређеним и слободним друштвом, љубав према породици и отаџбини, хуманистичким вредностима и цивилизованим односима међу људима. Уместо свега тога Србима су приписивали бахату борбеност, виолентност и кавгаџијски карактер као и неспособност за реалну процену. Они су у ствари видели Србе онако како су они, поднапити на славама и уз гусле, видели Краљевића Марка, оличење негативног јунака. Наравно да није лако живети у ропству толико векова и разумљиво је да народ своју лошу историју компензује пожељним митовима, али једна одмерено однегована елита требало је да му укаже на тежак задатак који захтева сваки прогрес а не да га подржи у његовим најгорим заблудама. Такво деловање улагивачког и мојсијевског типа које је требало да укаже Србима да су и они изабран народ, само им је омогућило да још дубље утону у опскурност данашњег живота и да небрањено падну у руке превараната и лихвара који на овом простору за готов новац нуде филозофију Новог светског поретка.

М. Д: *Колико духа има у народу и како се његова развијају?*

М. Ђ: Као што се природа у пролеће отвара тако се и креативност народа развија кад наиђе погодна духовна

клима. Али, ако лед окује душу народа, страх од будућности која обећава да ће бити гора и од лоше садашњости, онда се прескаче живот и само чека смрт. Можда ово изгледа страшно, што сам сада рекао, али вас уверавам да свака најезда прождрљивих скакаваца представља крај за сваку зелену оазу, а Србија је била зелена. Наша младост је била зелена, вера и нада да ћемо живети у пристojном свету који ће омогућити развој наше креативне потенције.

Ах, како смо се преварили, како су нас преварили! Чим смо закорачили у реални живот били смо дочекани од света који су мутанти преуредили у нешто што само њима одговара, у такозвану комунистичку ставрност која се све више кривила док није добила данашње монструозне размере. Прво се није могло никуда од прокламованих комуниста, а сада од њихових потомака, самопрокламованих демократа. Не само дух у својој потенцији, већ ни његова национална баштина нису пожељни у савремено уређеном друштву Србије. Овде се данас развија једна специфична малограђанска пракса која своје потенцијале идентификује са државном моћи да грађанима завуче руке дубоко у џепове и опљачка им сваку могућност да оставре своје потенцијале и таленте.

Подела људи на њихове, ритуално чисте и оне друге загађене амхаарез, као у првобитном јеврејском друштву, тотална је и драстична. Ови други немају ни слободу ни права пошто им је ускраћена могућност да себе развију, а то је практично случај са целим српским народом и другим грађанима Србије. Данашњи школски систем у Србији подсећа ме на градски аутобус. Они, који су већ ушли, не дају другима

унутра иако има још доста места да њима не би било тесно. Тако је једна читава булумента интелектуалаца коју је друштво школовало потпуно бесплатно, толико подигла цене својих услуга да деца и млади људи не могу у школе и факултете. Могу само деца оних који то могу да плате. А познато је каква је морална и интелектуална структура њихове генетике. На тај начин је непотизам идиота и криминалаца у Србији у потпуности не само реконструисан, него и усавршен до недопустивог апсурда.

Можда би требало направити анкету и питати све те средњошколске и универзитетске професоре и остале интелектуалце где би они данас били да су њихови родитељи морали да им плаћају ове и овакве школарине.

М. Д: *“Како смо бедни ми Немци”, завајшо је Гејше. А Срби?*

М. Ђ: Знамо какви су Немци били у времену после Моцарта, Баха, Бетовена, Вагнера, после Шилера, Хајнеа и Гетеа. Истовремено мислим да је то и највећа тајна у дијалектичком развоју народа. Како је ђаво као најближи Божји анђеоло отпао од њега предмет је тумачења неких теолошких студија. Јер наводно није могао да поднесе понижење да се он, највећи небески анђеоло, поклони крхкој Божјој творевини – човеку. Не само да му је та творевина крхка, него је и смртна. Само ни Бог није могао тада да претпостави да ће његов отпадник за освету због ускраћене милости ући у човека као зло и унаказити “сина његовог на коме је његово благовољење”.

Срби нису имали ни ту славу, ни тај успон, ни моћ ни пад које је немачки народ доживео у својој историји. Разлика између Немаца и Срба је пре све-

га у томе што је Сатана Немце изабрао за своје слуге, а Србе за жртве. Не знам да ли је велики Гете имао предосећање будућности, али је очигледно да је њему као хипер сензибилном песнику била довољна и немачка прошлост па да наслути моралну пропаст свога народа. Можда је тајна управо у моћи, јер што је извор енергије већи и потенцијалнији, то је опаснији и разорнији. Не знам није ли судбина сваког бића, човека или народа да, што се у својој моћи више приближи Богу, радикалније отпадне од њега. Мислим да данас не треба ићи даље од америчког народа. Верујем да са њим свет тек чекају опасна искушења. Ми Срби опасни смо само по себе и никога више. Налазимо се у положају јагњета кога вук оптужује да му узводно мути воду. Ми, кад се наоружавамо, значи, спремамо се за свадбу, а Немци кад се наоружавају иду у лов. На људске главе, на народе, на сватове.

Наш положај је, значи, специфичан и у многеме се разликује од немачког. Чак и оног из Гетеовог времена иако је тада вук био наш. Само што је то био Вук Караџић коме се и велики Гете дивео.

М. Д: *По чему су неки свейски йисци велики? По чему срйски?*

М. Ђ: Оно што светске писце чини великим важи и за српске. Само оно што је у најдубљем центру људског интереса, може створити велику литературу. Међутим, тај интерес, у зависности од простора и времена, непрекидно се мења. То је и разлог промена у великим књижевним делима. Човек који би сад написао књигу као Толстој, или Шекспир, или чак Есхил, остао би небитан а његова књига незапажена. Непрекидно стварање нових вредно-

сти које су у блиској кореспонденцији са својим временом основни је услов да се напише значајно књижевно дело. Ја сада, разуме се, не говорим о делу или генијалности јер мислим да су то појмови у употреби код оних јадника којима импонује статус књижевника. Право дело се увек одвоји од свога аутора, као што се здраво рођено дете при рођењу одвоји од своје мајке. Емотивна веза је нешто друго, она увек постоји, али интелектуална структура је посебна и аутохтона, и свака делује на свој начин. Као што се не може ни на који начин идентификовати Шекспир са Хамлетом или Достојејевски са Раскољниковим, Софокле са Едипом, ни Молијер са Харпагоном, тако се ни један добар писац не може упоређивати са својим јунацима или делима. Мислим да је писац медијум сопствених дела и као што Бог користи материцу жене да донесе новог човека на свет, тако и Дух креативности користи ум људски да донесе ново дело комплементарно са толико других.

Е, сад! Ту, разуме се, постоји озбиљна разлика, можда баш због смртности. Као што генерације људи умиру и нестају са овога света, њихова најдрагоценија супстанца – интелектуално дело, остаје да живи за сва времена, разуме се, у хуманистичком поимању вечности. Јер ни Бог, као највиша људска идеја, не би могао да преживи нестанак људске врсте.

Можда Срби једну ствар не знају и то им треба објаснити. Уметничко дело, његов квалитет и опстанак, не зависи од прокламација неких друштвених наметљивих кругова, јер оно је независно, пошто дух човеков сам бира себи храну и ту не допушта никакву инспирацију. Велико дело је дакле извор најсофистицираније човекове хра-

не, и та храна је увек божанског порекла и не да се номенклатури било ког друштвеног уређења.

М. Д: *Шта се може научити од писаца? Од којих?*

М. Ђ: Од писаца се може много научити и ништа. Зависи од ученика, од његове умне отворености и интелектуалне радозналости, наравно и од професорове способности да приближи материју дијалектичком духу који воли да се богати и усавшава. Као што има прилежних и аналитичких духова, тако има и оних одсутних, склоних дигресијама фантазије што олабављује везе са спољним светом. Она дела, која приликом првих сусрета са читаоцем у њему разгоре доживљај и окрену његово интересовање ка себи и свом садржају, остају трајно његово власништво и веома утичу на његов светоназор. Ту се јавља веома занимљива дистинкција, пошто различита дела остављају другачије трагове у душама својих читалаца. Разуме се да број читалаца не одређује квалитет литерарних дела; књиге се читају и у зависности од духа времена и његовог важећег укуса. За већину неке веома значајне књиге остају непрочитане, а с друге стране с времена на време јавља се права помага за неким књигама сумњиве литерарне вредности. Ја, лично, тврдим да је свака књига драгоценост и да се чак и од сиромашних дела по нешто може напабирчити.

Међутим, веома је важна улога друштва и његових институција да се одрже прави критеријуми, јер они су баштина цивилизације и тешке борбе за духовни напредак. Као што је популарна уметност важна и није за потцењивање снобова, тако исто је значајно да се кич не увуче као крите-

ријум народа, а посебно његове интелектуалне елите. Довољан је само летимичан увид у награђене књиге последњих педесетак година у Србији, па да буде потпуно јасно о чему говорим. Као што је огромна ризница људског знања похрањена у пребогатим великим библиотекама у свету, тако исто је и потенцијал људских могућности немерљив. Сва та силна енергија човечанства једног дана ће се наћи у још ненаписаним књигама, иако оне, што каже Сократ, ћуте кад их нешто питаш, као што Бог не одговара ни на једно наше питање иако је претпостављено да зна сваки одговор и све тајне есхатолошког и овоземањског живота. Можда су баш књиге кључ који откључава ту немерљиву ризницу знања, можда их само треба отворити и потражити одговор на сва питања овог метастабилног света за који још нико са сигурношћу није потврдио да заиста постоји. Ако је читав Универзум створен *ex nihilo*, онда ћемо бар сазнати чија смо ми шала. “Знање је моћ”, каже Лењин, да би одмах затим схватио да на незанђу почива сила рушења и разарања овог прелепог света чија су богаства паралелно, раме уз раме, створили Бог и човек. У сваком случају, знање нас чува од незнања и његових страшних последица.

М. Д: *Да ли је Еурипидово време заиста било велико?*

М. Ђ: Време античке Грчке је време високе моралности и естетике. Морални узуси и естетички канони дали су непоновљив лик том времену. Иако његова дела, дубоко набијена патосом и емоцијама, нису опстала захваљујући темама и идејама, већ пре свега због савршене естетике, морална питања су у основи њихове структуре и

та религиозна острашћеност етиком, обичајима и правом утрла је пут хришћанској и исламској непорочности и наступајућој европској цивилизацији. И док су Хомер и Хесиод певали о грчкој непорочности, Грци су пливали у крви дубљој од њиховог медитеранског окружења, убијајући и умирући у одбрани поштења и права. Иако је то доба дубоко рационализовано напорима античких филозофа да пружи научно тумачење света, његовог постанка и смисла, опстанак је сагледаван у искључиво етичким категоријама и борби да се оне очувају. Наравно да је Еурипидово време било велико зато што је, историјски гледано, било узбудљиво, етички радикализовано, поетско-филозофски бриљантно, радознано и горело је од жеље за савршенством. Можда је баш та епоха створила наш свет са свим позитивним и креативним последицама, али и негативним, због кулминације грчке нервозе која је немилосрдно сатирала све што је изван њене етичке концепције. Ту је и настала подела света на Грке и варваре, која је касније баштињена у свим сегрегационистичким програмима и ратовима које је човек водио против свог опстанка. И као што је Рим мачем донео свету мир и ред, тако је античка Грчка својим идејама донела свету несрећу и крвопролиће чији су сами Грци били прва жртва. Али и ненадмашан склад и лепоту уметности, савршенство структуре и основне законе драматургије на којима је у каснијим вековима стасала светска драма. У том послу најзначајнији је био управо Еврипид.

Иако је то увек незахвално рећи, мислим да је он вероватно највећи драмски писац свих времена, јер се увидом у његово интегрално дело ла-

ко може оставрити увид у значај и величину његовог доба.

М. Д: *Шта се у данашњем позоришћу може променити?*

М. Ђ: Мислим да више није питање у томе шта се ту може променити, већ шта се мора, и то одмах учинити.

Као прво, наше национално позориште би морало да свој репертоар потражи пре свега у савременој националној драми, а онда, једним својим делом и у класичној. Данас су електронска средства планетарне комуникације тако унапредовала да уопште нема потребе за рудиментарним сусретима наше публике са преведеном страном драмом. Шекспир у оригиналу неупоредиво боље и, пре свега, аутентично изгледа, него на преведеном српском језику који својим конотацијским могућностима не може ни да се приближи Шекспировом лексичком богатству, а камоли да му буде верни тумач. Зар није неупоредиво боље, на пример, гледати неку савремену енглеску драму у Бибисијевској продукцији са Ентони Хопкинсом у главној улози него са Бранком Цвејићем или Драганом Николићем. И какав би уопште тај генијални глумац Хопкинс био у улози Виће, полицијског писара у Нушићевом *Сумњивом лицу* кога је Мија Алексић бриљантно интерпретирао? Мислим да је тај облик међународне културне сарадње данас превазиђен невероватним достигнућима у развоју електронских медија.

Друго, држава би морала да одигра главну улогу у привезивању буџетских позоришних корисника за савремену националну драму. Постоји читав систем буџетских стимулана и обесхрабтивања који је у прошлости успешно испробан. Једноствано би позориште

морало да зна да држава кроз његов репертоар штити национални духовни интерес и интерес својих грађана – публике. Али, ако држава спроводи антинационалну политику у свим њеним сегментима, онда је лако схватљиво зашто њена позоришта нису народна него државна, ненародна као што данас јесте и сама Србија.

М. Д: *Шта мисли о својим противницима?*

М. Ђ: Никад у мојој пракси, ни кад сам био високи чиновник у држави, нисам прогонио своје неистомишљенике. Зашто бисмо ми сви морали да мислимо исто? Међутим, сви морамо да схватимо да у сваком друштву постоје општи интереси који превазилазе наше личне и да не можемо да се бавимо криминалом некажњено. Ако својим личним и јавним деловањем укажете на одређене неправилности у ситему и њихове штетне последице по народ, онда вас заговорници таквог понашања сврставају у своје противнике. Иако верујем да је корупција једно од највећих зала у Србији, мислим да су њени барјактари и лидери нанели највећу штету управо професијама које представљају. Ја, лично, не мрзим никога, иако презирем девијантну праксу појединаца, јер сам васпитан да поштујем праве вредности и слободу опредељења, али, сам сам био вулгарно поплуван од многих оних ликова за које нисам ни знао да постоје а камоли имао лични проблем са њима. Пошто практично нисам никада ни имао прилике да се сретнем са мојим противницима, био сам заустављан институционално, јер су они водили установе за контролу друштвеног деловања и повремено слушао далеки ехо њиховог кевтања, због чега су у страним

амбасадама добијали легије части и друга одличја за заслуге у издаји своје земље. Можда би требало да размисле о укусу тих признања што су их добили од оних који су непосредно пре тога бомбардовали њихову земљу и сејали смрт међу нашим грађаима. У нашој народној семантици постоји само једна реч грђа од издаје. То је велеиздаја.

М. Д: *Да ли ужива у раду?*

М. Ђ: То је веома шкакљиво питање. У мом животу много сам радио, иако никада то нисам волео. Мислим да је љубав према раду ментална деформација и верујем да човек ради зато што мора, из разлога моралног императива. Вероватно због тога што је сваки озбиљан рад тежак и депримирајући. Посебно када је реч о врсти рада која вас извлачи из сопственог окружења и окружује усамљеношћу. Сусрет са тешко дефинисаним светом у сопственој глави увек је суморан и по нешто анксиозан. Човек и његов рад имају тенденцију међусобног исцрпљивања и ескапизма из оних угодних опуштања у друштву драгих и симпатичних људи са којима се у разговорима допуњујете. Нормалан човек не може да воли самога себе, већ увек друге и да бива вољен од других. Дружење са блиским вас чини срећним, а са самим собом уплашеним и збуњеним. На жалост, писац је осуђен на такав живот, пун психолошких па чак и менталних искушења која га не уводе у предворје животне радости, већ паклене туге и патње. На крају, писац се не постаје зато што се то жели, него зато што се нема куд. Ја сам писао само онда кад нисам имао шта друго да радим.

М. Д: *Какав је његов унутарњи свеи?*

М. Ђ: Веома се трудим да га држим што даље од себе. Фројд је имао што-

шта да каже о потискивању у подсвест, и то је уобичајени начин да се сачува ментално здравље. Али има случајева када се то гротло отчепи и када менталне слике преплаве човека и поведу га у неки необичан, застрашујући свет. Наравно да су и супротности део света у којем желимо да живимо. Али, некако је удешено да нико не воли да завирује у дијалектичке противуречности пошто му оне релативизују све постулате утврђене истине и чине га нестабилним и у односима које је до јуче сматрао непроменљивим и апсолутно стабилним.

Зато је ваљда и стваралаштво које непрекидно чачка око утврђених граница тако близу лудила, док га генијалност у сваком смислу и надмашује, јер потпуно преуређује слику света и његово искуство. Стварање реда из хаоса подивљалих менталних слика јесте у ствари креативан процес, творачки поступак сличан *Књизи йосиана*, јер поновно успостављање редоследне везе међу разбацаним елементима јесте нешто што је иманентно само творцима. Мислим да поређење аутора са Богом није никаква гордост, уображеност и ароганција због тога што сам чин стварања не даје никакво преимућство створитеља над створењем. Напротив, никад се створитељ није одрекао свог створења, али је зато обрнут случај веома чест.

М. Д: *Шта мисли и каква је његова ентелехија?*

М. Ђ: Одговорићу у смислу како је то видео сам Аристотел. Он каже да је ентелехија активни принцип или делатност, нарочито духа који оно што је могуће ствара, затим усавршава и, најзад од тога прави циљ свога живота; виша енергија која сама себи одређује правац, или виша делатност ко-

ја свој циљ има у себи (за разлику од материје која носи у себи само могућност постојања).

Дакле свака материја постоји као потенција, али реализује се само оно што прође кроз дух који му даје коначан и бесконачан смисао. Зато и верујем да само креативна мисао даје правац и начин реалног постојања које укида ефемерност случаја и тако појмовно чисти свет до његове суштине. Као што није тачно да постоји све што постоји, тако исто није тачно да ништа не постоји, то јест да је читав свет привид. Пошто је Аристотел био главом у облацима и својим духовним узрастом надрастао античке богове, тако је исто с обе ноге био на земљи, због чега ваљда толика протегнутост допире до наших времена а вероватно и заувек. Руковођен начелом да му је истина дража и од његовог, такође великог учитеља Платона, није могао да залута у метафизичким апстракцијама и заводљивост ништавила. Ваљда је због своје животне потребе за редом, за истином, за делом, сâм човек ближи Богу него његовом највећем непријатељу, синониму зла, хаоса и несреће, ђаволу. Међутим, будући амбивалентан, као у Заратустриној теолошкој тези о Ахриману и Ормузду, човек често пада у своју противречност и страда од самога себе. Сам појам ентелехије уводи нас у подручје рада који може да да резултат само ако прође кроз одређени интелектуални напор, односно кроз процес мишљења. Зато је сваки озбиљан рад тежак и супротстављен генетском изобличењу људског рода. У мом личном случају уверен сам да је ентелехија успела да кроз креативни и строго контролисан принцип створи дело које јој даје чврсто

упориште и брани смисао Аристотелове дефиниције.

М. Д: *Да ли је ово време склоно музама?*

М. Ђ: Не знам да ли је исто питање јесу ли музе склонене овом времену, али ми се више допада. Пошто свако овоземаљско време схватамо и меримо хуманистичким категоријама и вредностима, музе сматрам за духовна бића која у својој хајци на људски дух насрћу на бројне нерешиве загонтеке у нашим главама и отварајући нам унутарњи вид помажу да сагледамо њихову суштину.

И кад у свом послу налетимо на солидан зид, непремостиву препреку и нерешиву загонетку, онда се негде у уму, као чудом, отвори око музе које јасно сагледа пространства пред нама, тако да је потребно само наше опредељење међу бројнима која се понуде. Пошто су музе бездимензионална и ванвременска бића, не зависе од историје, већ веома често она зависи од њих. Јер креативност није иманетна само уметности, она је присутна у науци, политици, рату, код мајстора који вам поправља чесму. А где је креативност ту су и музе. И као што стари искушеник клечи негде, у некој ћелији, или отвореној пустињи, молећи Господа да га просветли, тако и ми молимо Бога да подари Србији умни вид, да је просветли да сагледа прави пут, да скрене са ове дијаболичне стазе ка деветом кругу из којег нема повратка и да потражи себе у народној инспирацији, у духовном виду мислећих људи.

На дан Светог Саве
27. јануара 2009.
У Београду